

DARÜLHADİS

İSLAMİ ARAŞTIRMALAR DERGİSİ | ISLAMIC STUDIES JOURNAL

Darülhadis, Aralık/December 2021, sy. 1

Haccın Günahlara Kefaret Oluşuna Dair Hadisin Sened Ve Metin

Açısından Değerlendirilmesi

Isnad and Text Analysis of a Hadith About Hajj

Ekrem Avcı

Yüksek Lisans Öğrencisi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Master Student, Cankiri Karatekin University, Institute of Social Science,
Department of Basic Islamic Sciences

Cankiri / TURKEY

tosaliekrem@hotmail.com

ORCID ID: orcid.org/0000-0002-9042-352x

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 5 Kasım/December 2021

Kabul Tarihi / Date Accepted: 10 Kasım / November 2021

Yayın Tarihi / Date Published: 31 Aralık / December 2021

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık / December

Atıf / Citation: Avcı, Ekrem. “Haccın Günahlara Kefaret Oluşuna Dair Hadisin Sened Ve Metin Açısından Değerlendirilmesi”. *Darülhadis İslami Araştırmalar Dergisi*, 1 (Aralık 2021), 139-167.

İntihal: Bu makale, ithenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir. **Plagiarism:** This article has been scanned by ithenticate. No plagiarism detected. web: <https://darulhadis.karatekin.edu.tr/dergi-15851-sayfasi.karatekin> | mailto: darulhadis.isl.ar.dergisi@gmail.com

Copyright © Published by Çankırı Karatekin Üniversitesi
Cankiri Karatekin University, Turkey.

Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

Öz

Çalışmada Ebu Hüreyre (r.a) kanalıyla gelen “Kötü söz söylemeden ve büyük günah işlemeyen hacceden kimse, annesinden doğduğu gündeki gibi günahsız olarak (evine) döner” hadisi sened ve metin yönünden ele alınmıştır. Bu bağlamda konuyla ilgili hadislerin varyantları bir araya getirilerek isnâdı sıhhat yönünden araştırılmış, metni de gerek Kur’an âyetleri, gerekse diğer sahîh hadisler ışığında anlamaya çalışılmıştır.

Makalenin giriş bölümünde hadîsin kaynakları ve rivâyet tarikleri tespit edilmiş, birinci başlıkta rivâyetin isnâd analizleri yapılmış ve ikinci başlıkta da metin analizi yapılarak çalışma tamamlanmıştır. Araştırma sonucunda Ahmed b. Hanbel’in isnâd zincirinde yer alan Hüseyim b. Beşîr’in ‘tedlîs’ ile meşhûr olması nedeniyle bu rivâyetin sahîh olmadığı kanaatine varılmıştır. Humeydî ve İshâk b. Râhûye’nin ortak râvîsi olan Süfyân b. Uyeyne hakkında da ‘tedlîs’ yaptığı söylenmiş olsa da bu konudaki tüm bilgilere bakıldığında herhangi bir zayıf râvîyi gizleme düşüncesinden kaynaklanmadığı anlaşılmıştır. Bu iki râvînin haricinde tüm isnâdlar muttasıl, râvîler sika ve isnâdların sahîh olduğu görülmüştür. Hadîse metin açısından baktığımızda da Kur’an âyetlerine veya diğer sahîh hadîslere gerek lafzen gerekse ma’nen çelişmediği kanaatine varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hac, Günah, Bağışlanma, Hadîs, Rivâyet

Abstract

In our study, the analysis of the hadith, "A person who makes a pilgrimage without saying bad words and committing a major sin, returns home from his mother as sinless as on the day he was born" is discussed in terms of the script and text. In this context, by bringing together various variants related to the subject, the isnâd of the hadiths has been researched in terms of authenticity, and the text has been tried to be understood in the light of both the Qur'anic verses and other authentic hadiths.

In the introductory part of our article, the sources of the hadith and the narrations were determined, the isnâd analyzes of the hadiths were made in the first part, and the study was completed by making the text analysis in the second part. According to the result of our research, Ahmed b. Hanbel

Hüseym b. Bashir is famous for his 'tadlis', it has been concluded that this narration is not authentic. Humaydi and Ishaq b. Rahuye's common narrator, Sufyan b. Although it was said that he did 'tadlis' about Uyeyna, when all the information on this subject was examined, it was understood that it was not due to the idea of hiding any weak narrators. Except for these two narrators, it has been seen that all isnâds are muttasil, the narrators sika and isnâds are sound. When we look at the hadith in terms of text, it has been concluded that it does not contradict the verses of the Qur'an or other authentic hadiths, both literally and spiritually.

Keywords: Hajj, Sin, Forgiveness, Hadith, Riwaya

Giriş

Ahsen-i takvim üzere yaratılan¹ insanoğlu Rabbi tarafından sayılamayacak kadar ikrama mazhar olmuş,² tüm canlılardan üstün kılınmış³ ve meleklere tanıtılırken halife⁴ vasfına vurgu yapılmıştır. Akıl gibi büyük bir özellik verilerek iyiyi kötüden, doğruyu yanlıştan ayırt edebilecek kabiliyetle donatılmıştır.

Bu üstün özelliklerin yanısıra insan, yapısı gereği zayıf,⁵ kendisine verilen tüm nîmetlere karşılık nankör,⁶ malı-mülkü çok seven⁷ ve sabırsız⁸ bir yapıya sahiptir. Benliğindeki bu zaafı onu hata yapmaya müsait bir hale getirmekte ve şeytanın işini kolaylaştırmaktadır. Doğası gereği zayıf olan insanoğlu işlediği günahın ardından suçluluk duygusuna kapılarak bu hatadan arınmanın yollarını aramakta ve kendisine umut ışığı olacak ayet veya hadîslerden medet ummaktadır. Tıpta yetkin olmayan bir kimsenin önerdiği tedaviler nasıl güvenilmez ve tehlikeli oluyorsa aynı şekilde dini açıdan telkin ve tavsiyede bulunacak hadîslerin yetkin bir kaynaktan, yani bizzat Hz. Peygamber'den gelmesi gerekmektedir. Bu nedenle günahlarından kurtulmak

---

¹ Tin, 95/4.

² Nahl, 16/18.

³ İsrâ, 17/70.

⁴ Bakara, 2/30.

⁵ Nisâ, 4/28.

⁶ İbrâhîm, 14/34.

⁷ Âdiyât, 100/8.

⁸ Meâric, 70/19.

isteyen bir kimseye kılavuz olacak hadîslerin Hz. Peygambere âdiyeti büyük önem arz etmektedir. Biz de bu araştırmada Hac yapan bir kimsenin annesinden doğduğu günkü gibi tertemiz olacağı yönündeki hadîslerin değişik varyantlarını, gerek isnâd gerekse metin yönünden değerlendirmeye çalışacağız.

Çalışmada öncelikle hadîsler lafızlardaki farklılıklara göre tasnif edilecek ve hangi tarikte ne tür bir ilâve olduğu belirtilecek, rivâyetlerin senedleri merfu', mevkûf, maktu' olma açısından ele alınacak, sonra ittisâl durumları belirlenip, râvîlerin adâlet ve zabt yönünden tahlil edilmesiyle hadîslerin Hz. Peygamber'e âdiyeti tespit edilmeye çalışılacaktır. Çalışmamızda senedlerin sıhhat tespîtime dair mümkün merteye ilk kaynaklardan istifâde edilmeye çalışılacaktır. Metin tahlilinde; öncelikle farklı rivâyetlerin bir araya getirilmesiyle ortak bir metin inşâsı yapılacak, sonrasında Kur'an âyetleri ve diğer sahîh hadîsler ışığında mezkûr hadis içerik olarak incelenecek ve çalışmanın sonunda affedilecek günahların hangi tür günahlar olduğu üzerinde durulacaktır. Elde edilen bilgiler öncelikle her rivâyetin peşinden kısaca değerlendirilecek ve sonuç olarak genel bir değerlendirme yapılacaktır.

Çalışmada ele alacağımız rivâyetin varyantları şu şekildedir:

1- "Kötü söz söylemeden ve büyük günah işlemeden Allah rızası için hacceden kimse, annesinden doğduğu gündeki gibi (evine) döner"⁹

Hadis bu varyant üzere, Buhârî'nin (256/870) Sahîh'inde¹⁰ Âdem b. Ebî İyâs (ö.221/836), Şu'be b. Haccâc (ö.160/776), Seyyâr Ebu'l-Hâkim (122/732), Ebû Hâzim (ö.100/719) ve Ebû Hüreyre (59/679) isnâdıyla merfu' olarak gelmektedir.¹¹

2- "Dönünceye kadar kötü söz söylemeden ve büyük günah işlemeden, bu beyti (Beytullah'ı) hacceden kimse, annesinden doğduğu gündeki gibi (evine) döner"¹²

9 مَنْ حَجَّ فَلَمْ يَرْفُثْ، وَلَمْ يَفْسُقْ رَجَعَ كَيَوْمِ وَلَدَتْهُ أُمُّهُ 9

¹⁰ Buhârî, Kitâbu'l-Hac, 4.

¹¹ مَنْ حَجَّ لِلَّهِ فَلَمْ يَرْفُثْ، وَلَمْ يَفْسُقْ، رَجَعَ كَيَوْمِ وَلَدَتْهُ أُمُّهُ 11

¹² مَنْ حَجَّ هَذَا النَّبَيْتِ فَلَمْ يَرْفُثْ، وَلَمْ يَفْسُقْ حَتَّى يَرْجِعَ، رَجَعَ كَيَوْمِ وَلَدَتْهُ أُمُّهُ 12

Hadîs bu şekliyle, Humeydî (219/834)¹³ tarafından; Humeydî, Süfyân b. Uyeyne (ö.198/814), Mansûr b. el-Mu'temir (ö.132/749), Ebû Hâzim isnâdı ve Ebû Hüreyre kanalıyla merfu' olarak rivâyet edilmektedir.

3- Kim kötü söz söylemeden ve büyük günah işlemeden, bu beyte (Beytullah'a) gelirse, annesinden doğduğu gündeki gibi (evine) döner"¹⁴

Bu varyantıyla hadîs, Müslim (261/875)¹⁵ tarafından Yahyâ b. Yahyâ (ö. 226/841) ve Zübeyr b. Harb (ö. 234/849), Cerîr b. Abdilhamîd (ö. 188/804), Mansûr b. el-Mu'temir isnâdı ve aynı şekilde Ebû Hüreyre kanalıyla merfu' olarak nakledilmiştir.

4- Kim kötü söz söylemeden ve büyük günah işlemeden, bu beyti (Beytullah'ı) haccederse, annesinden doğduğu gündeki gibi günahlardan kurtulur"¹⁶

Bu haliyle hadîs, İshâk b. Râhûye (238/853)¹⁷ tarafından Vekî' b. Cerrâh ve Amr b. Kays el-Mülâî, Süfyân es-Sevrî, Mansur b. el-Mu'temir, Ebû Hâzim isnâdı ve Ebû Hüreyre tarîkiyle merfu' olarak nakledilmiştir.

5- Kötü söz söylemeden ve büyük günah işlemeden hacceden kimse annesinden doğduğu şekliyle evine döner."¹⁸

Bu varyant üzere hadîs, Ahmet b. Hanbel'in (241/855)¹⁹ Müsned'inde, Hüseyim, Seyyâr, Ebû Hâzim isnâdıyla Ebû Hüreyre kanalıyla merfu' olarak gelmektedir.

Hadîsin nakil seyrini görme açısından Hz. Peygamber'den müelliflere ulaşıncaya kadar takip ettiği isnâd zincirini bir şema ile şu şekilde gösterilebilir:

¹³ Humeydî, Ebû Bekir b. Abdillâh b. Zübeyr, *Müsnedü'l-Humeydi*, (Dımeşk, Dâru's-Sâk, 1996), 2/215.

¹⁴ مَنْ أَتَى هَذَا الْبَيْتَ، فَلَمْ يَرْفُثْ، وَلَمْ يَفْسُقْ، رَجَعَ كَمَا وَلَدَتْهُ أُمُّهُ

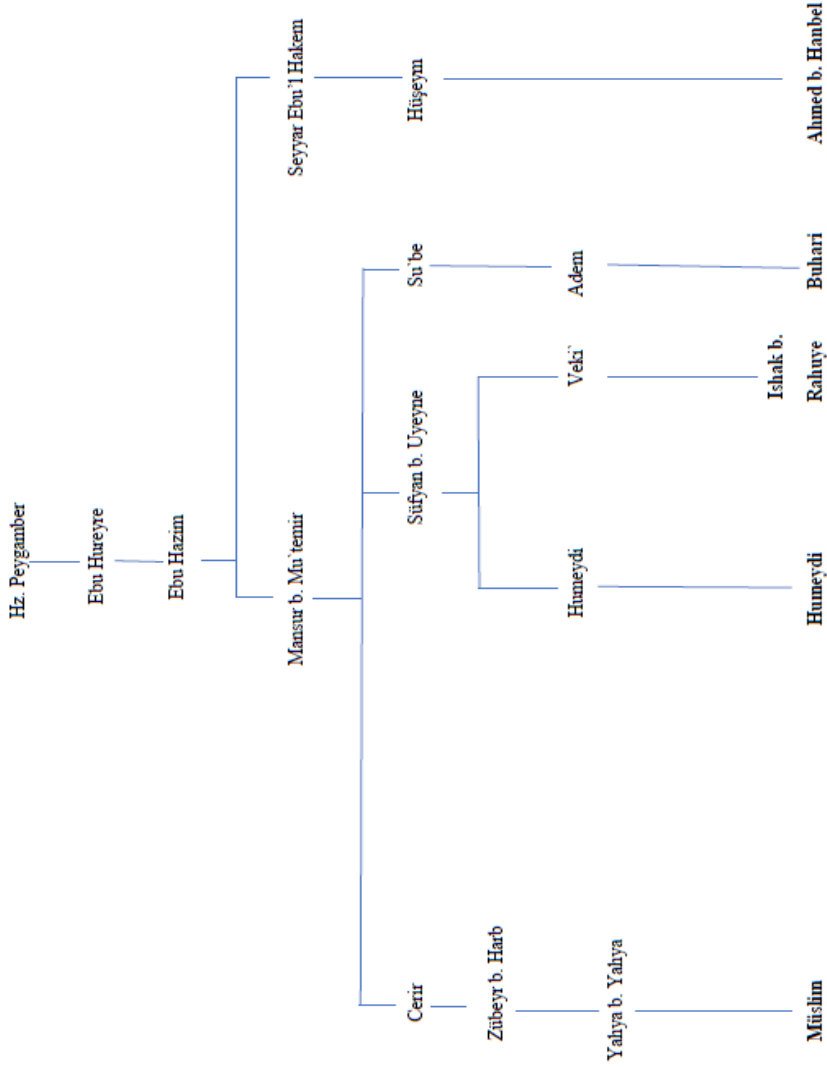
¹⁵ Müslim, *Sahîh*, Kitâbü'l-Hac, 1350.

¹⁶ مَنْ حَجَّ هَذَا الْبَيْتَ فَلَمْ يَرْفُثْ وَلَمْ يَفْسُقْ خَرَجَ مِنَ الذَّنُوبِ كَيَوْمِ وَلَدَتْهُ أُمُّهُ

¹⁷ İshâk b. Râhûye, *Müsned-i İshâk b. Râhûye*, (Medîne, Mektebetü'l-İmân, 1991), 1/234.

¹⁸ مَنْ حَجَّ فَلَمْ يَرْفُثْ وَلَمْ يَفْسُقْ، رَجَعَ كَمَا يَوْمَ وَلَدَتْهُ أُمُّهُ

¹⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, mhk. Şuayb el-Arnâvud, (Müessesetü'r-Risâle, 2001), 4/253

A. İSNAD ANALİZİ

Şemada da görüldüğü üzere Hac yapan bir kimsenin annesinden doğduğu günkü gibi tertemiz olacağı yönündeki hadîslerin, her ne kadar lafızları farklılık arz etse de, ortak râvîleri Ebû Hüreyre ve Ebû Hâzim el-Eşcaî'dir. Ebû Hâzîm'den sonra rivâyet, iki talebesi Mansûr b. Mu'temir ve Seyyâr b. Ebî Hakem kanalıyla gelmektedir.

Bu nedenle öncelikle hadîslerin ortak râvîleri olan Ebû Hüreyre ve Ebû Hâzim el-Eşcaî hakkında bilgi verilip cerh-ta'dil durumlarını tespît edilecektir. Daha sonra da isnâd zincirlerinde yer alan râvîleri ele alınacaktır.

Ebû Hüreyre (ö. 59/679), câhiliye döneminde ismi Abdü's-Şems b. Sahr idi. Hicretin 7. Senesinde müslüman olunca Abdurrahmân olarak ismi değiştirilmiştir. Ebû Hüreyre lakâbını kendisine, kedi yavrularına olan düşkünlüğü nedeniyle, Hz. Peygamber vermiştir.²⁰ Kısa bir süre Hz. Peygamber'in yanında bulunmuş olmasına rağmen Ashâb-ı Suffa'dan olması ve sürekli Hz. Peygamber'le birlikte bulunması nedeniyle, binden fazla hadîs rivâyet eden ve 'Muksirûn' diye isimlendirilen yedi sahâbî arasında ilk sırada yer almaktadır.²¹ Hz. Peygamber'den, Übey b. Ka'b'dan, Üsâme b. Zeyd b. Hârise'den, Ömer b. Hattâb'dan, Fadl b. Abbâs'tan, Ka'bû'l-Ahbâr'tan, Ebû Bekir es-Sıddîk ve Hz. Âişe'den hadîs rivâyet etmiştir,²² Sahâbe ve tabiünden birçok kişi de kendisinden hadîs rivâyetinde bulunmuştur.²³ Sahâbî olması ve sahabenin udûl kabul edilmesi nedeniyle cerh/ta'dil işlemine tâbî tutulmayacaktır.

Ebû Hâzim el-Eşcaî (ö. 100/719). Gerçek adı Süleymân el-Kûfî'dir. Hadîs aldığı hocaları: Ebû Hüreyre, Hasan b. Ali b. Ebî Tâlib, Hüseyin b. Ali b. Ebî Tâlib, Abdullâh b. Ömer, Abdullâh b. Zübeyr, Saîd b. el-Âs'tır. Fudayl b.

²⁰ İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî er-Rüveyfî, *Muhtasar Tarîhi Dimeşk Li'bni Asâkîr*, (Dimeşk, Dâru'l-Fikr li't-Tabâati ve't-Tevzî'i ve'n-Neşr, 1984), 29/ 179.

²¹ Kandemir, M. Yaşar, "Ebû Hüreyre" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (DİA) (İstanbul; Türkiye Diyanet Vakfı, 1994), 10/162.

²² el-Mizzî, Ebû'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdurrahmân b. Yûsuf, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, (Beyrût, Müessesetü'r-Risâle, 1400/1980) , 34/ 367.

²³ Zehebi, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osmân b. Kaymâz, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, (Beyrût, Müessesetü'r-Risâle, 1405/1985), 2/579.

Merzûk, Muhammed b. Hicâde, Muhammed b. Aclân, Mansûr b. el-Mu'temîr Meysere el-Eşcaî, Yezîd b. Keysân da öğrencilerindedir.²⁴ Onunla ilgili Zehebî sika hükmünü verirken aynı zamanda Ahmet b. Hanbel'in, İbn Maîn'in,²⁵ el-İclî'nin de kendisini sika olarak nitelendirdiklerini, İbn Hibbân'ın sika râviler arasında saydığını ve İbn Abdî'l-Berr'in de sika olduğu konusunda icma' var dediğini ifade etmiştir.²⁶ Yine Ebû Hâzim'le ilgili İbn Şâhîn²⁷ ve İbn Sa'd da sika hükmünü vermiştir.²⁸

a. Ahmed b. Hanbel'in İsnâdındaki Râvilerin Cerh/Ta'dil Durumu

حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ، عَنْ سَيَّارٍ، عَنْ أَبِي حَارِمٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " مَنْ حَجَّ قَلَمٌ يَرْفُثُ وَلَمْ يَفْسُقْ، رَجَعَ كَهَيْئَتِهِ يَوْمَ وَلَدَتْهُ أُمُّهُ

Kötü söz söylemeden ve büyük günah işlemeyen hacceden kimse annesinden doğduğu şekliyle evine döner

Tüm rivâyetlerin ortak râvilerinden sonra Ahmed b. Hanbel'in rivâyet zincirinde yer alan Seyyâr Ebu'l-Hakem (122/732) de Sâbit el-Bünânî, Hafs b. Abdillâh b. Enes b. Mâlik. Süleymân Ebû Hâzim el-Eşcaî, Ebû Vâil Şakîk, Âmir eş-Şa'bî ve daha birçok hocadan hadîs almış ve Şu'be b. Haccâc, Mis'ar, Süfyân es-Sevrî, Halef b. Halîfe, Hüşeym b. Beşîr ve daha birçok talebesi de kendisinden hadîs rivâyetinde bulunmuştur.²⁹ Bu râviyle alakalı İbn Ebî Hâtim, Ahmet b. Hanbel'in sika ve sadûk hükmü verdiğini ifade etmiştir.³⁰ Yine onunla ilgili el-Eserî,³¹ el-Aynî,³² el-Askalânî³³ sika hükmünü vermiş ve Zehebî³⁴ de sika, sebt olduğunu söylemiştir.

²⁴ Zehebi, *Nübelâ*, 5/8.

²⁵ Zehebi, *Nübelâ*, 5/7.

²⁶ Zehebi, *Nübelâ*, 7/5.

²⁷ İbn Şâhîn, Ebû Hafs Ömer b. Ahmed b. Osmân el-Bağdâdî, *Târîhu Esmâi's-Sikât*, (Kuveyt, Dâru's-Selefiye, 1404/1984), 1/102.

²⁸ İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, (Beyrût, Dâru's-Sadr, 1968), 6/294.

²⁹ Zehebi, *Nübelâ*, 5/392.

³⁰ İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, (Beyrût, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1271/1952), 4/255.

³¹ el-Eserî, Ekrem b. Muhammed Ziyâdetü'l Falûcî, *el-Mu'cemü's-Sağîr li Rivâyeti'l-İmâm İbn Cerîr et-Taberî*, (Ürdün, ed-Dâru'l-Eseriye), 1/231.

Ahmed b. Hanbel'in isnâd zincirinde yer alan ve Seyyâr Ebu'l-Hakem'den rivâyette bulunan Hüseyim b. Beşîr (ö.183/799), İsmâil b. Ebî Hâlid'den, İsmâil b. Sâlim el-Esedî'den, Haccâc b. Ebî Zeyneb'den, Hamza b. Dinâr'dan, Dâvûd b. Ebî Hind'den, Süleymân el-A'meş'ten, Seyyâr Ebu'l-Hakem'den, Şu'be b. Haccâc'dan, Ebû Leylâ Abdullâh b. Meysere'den, Ubeydullâh b. Ebî Bekir b. Enes b. Mâlik'ten ve daha birçok hocadan hadis rivâyetinde bulunmuştur. Kendisinden rivâyette bulunan talebeleri ise: Ahmed b. Hanbel, İsmâil b. Sâlim es-Sâiğ, Beşîr b. el-Hakem en-Neysâbü'rî, Saîd b. Mansûr'dur.³⁵ Bu râvîyi Suyûtî müdellîsler arasında sayarken,³⁶ İbn Irâkî de tedlîs ile meşhûr olduğunu ifade etmiştir.³⁷ İbn Sa'd, sika ve müdellîs olduğunu,³⁸ rivâyetinde "ahberanâ" lafzını kullanmışsa o hadîsin hüccet olduğunu, eğer bu lafzı kullanmamışsa o hadîsin itibara alınmaması gerektiğini belirtmiştir.³⁹ İbn Hacer, sika olmakla beraber tedlîs ile meşhûr olduğunu hatta Nesâî'nin de bu görüşte olduğunu bildirmiş,⁴⁰ İbn Ma'in de Dâvûd b. Amr'ın Hüseyim hakkında sika dediğini⁴¹ ifade etmiştir.

Ahmed b. Hanbel'in rivâyetindeki isnâd zinciri bittiği için kısaca râvîlerin cerh/ta'dîl durumlarını özetlersek, Ebû Hüreyre'yi sahâbî olduğu için değerlendirme dışında bıraktığımızda Ebû Hâzim el-Eşcaî icma ile sika; Seyyâr Ebu'l-Hakem sika, sadûk; Hüseyim b. Beşîr ise sika olmakla beraber tedlîs ile meşhûrdur.

³² El-Aynî, Ebû Muhammed (Ebu's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed, *Meğâni'l-Ahyâr fî Şerhi Esâmü Ricâli Meâni'l-Âsâr*, (Beyrût, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiye, 1427/2006), 1/467.

³³ İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, *Takrîbü't-Tehzîb*, (Sûriye, Dâru'r-Reşid, 1406/1986), 1/262.

³⁴ Zehebî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osmân b. Kaymâz, *Târîhu'l-İslâm ve Vefiyâtü'l-Meşâhîr ve'l-A'lâm*, (Beyrût, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2003), 3/430.

³⁵ el-Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 30/275.

³⁶ Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî, *Esmâü'l-Müdekkisîn*, (Beyrût, Dâru'l-Ceyl), 1/102.

³⁷ İbn Irâkî, Ahmed b. Abdirrahîm el-Kürdî, *El-Müdekkisîn*, (Dâru'l-Vefâ, 1415/1995), 1/98

³⁸ İbn Sa'd, *Tabakât*, 7/235.

³⁹ İbn Sa'd, *Tabakât*, 7/227.

⁴⁰ İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, *Ta'rîfü Ehli't-Takdîs bi Merâtibi'l-Mevsûfîne bi't-Tedlîs*, (Ummân, Mektebetü'l-Menâr, 1403/1983), 1/47.

⁴¹ El-Bağdâdî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Maîn, *Târîhu İbn Maîn*, (Dımeşk, el-Me'mûn-u lî't-Türâsil, tsz.), 1/108.

Her ne kadar “muanan” rivâyetler, bunu yapan râvî sika, hadîsi aldığı hocası ile muâsır iseler hadîsin muttasıl ve hüccet olacağı kanaati yaygın olsa da⁴² kaynaklarda Hüseyim’in hadîslerinde “ahberanâ” lafzı kullanmadığında o hadîse itibar edilmeyeceği ifade edilmektedir. Hüseyim b. Beşîr’in de bu rivâyeti “an” lafzıyla nakletmesi nedeniyle bu isnâdının zayıf olduğu kanaatindeyiz.

b. Buhârî’nin Isnâdındaki Râvîlerin Cerh/Ta’dil Durumu

حَدَّثَنَا آدَمُ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، حَدَّثَنَا سَيَّارُ أَبُو الْحَكَمِ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا حَازِمٍ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: مَنْ حَجَّ لِلَّهِ فَلَمْ يَرْفُثْ، وَلَمْ يَفْسُقْ، رَجَعَ كَيَوْمِ وَلَدَتْهُ أُمُّهُ

Kötü söz söylemeden ve büyük günah işlemeyen Allah rızası için hacceden kimse, annesinden doğduğu gündeki gibi (evine) döner

Buhârî’nin isnâd zincirinde bulunan râvîlerden Mansûr b. Mu’temir (ö.132/749)’dir. Kendisine İbn el-Mu’temir b. Attâb es-Sülemî de denmektedir. Ebu Vâil’den, Rebî’ b. Hırâş’tan, İbrâhîm en-Nehâî’den, Hayseme b. Abdirrahmân’dan, Hilâl b. Yessâf’tan, Zeyd b. Vehb’den, Zer b. Abdillâh’tan, Küreyb’den, Ebu’d-Duhâ’dan, Ebâ Hâzim el-Eşcaî’den, Saîd b. Cübeyr’den, Âmir eş-Şa’bî’den hadîs rivâyet etmiştir. Kendisinden de, amcasının oğlu Husayn b. Abdirrahmân, akranları: Eyyûb es-Sihtiyânî, Süleymân el-A’meş ve Süleymân et-Temîmî, bunların yanısıra Şu’be b. Haccâc, Süfyân es-Sevrî, Ma’mer b. Râşid, İbrâhîm b. Edhem, Fudayl b. İyâs, Esbâd b. Nasr, İsrâîl, Ebû Avâne el-Veddâh gibi kişiler hadîs rivâyetinde bulunmuştur. Bu râvînin cer/ta’dil durumuna gelince, kendisiyle ilgili Saîd b. Mansûr, sika, sebt hükmü vermiş ve Süfyân es-Sevrî’nin “Kûfe’de hadîs konusunda Mansûr’dan daha güvenilir kimse yoktur” dediğini, İbn Mehdî’nin “Kûfe’de Mansûr’dan daha hâfız kimse yoktur” dediğini, Ebû Zür’ânın İbrâhîm b. Mûsâ’dan rivâyetle “esbütü ehli’l-Kûfe” dediğini, Ebû Hâtim’in sika, İbn Maîn ve el-İclî’nin sika, sebt, esbütü ehli Kûfe dediklerini nakletmiştir.⁴³ Tirmizî de

⁴² Yatkın, Nihat, *Hadîsi Anlamada Yöntem*, (İstanbul, Seçil Ofset Matbaacılık, 2013), 37.

⁴³ Cüzcânî, Ebû Osmân b. Saîd b. Mansûr b. Şu’be, *et-Tefsîru min Süneni Saîd b. Mansûr*, (Dâru’s-Sâmiî lî’n-Neşri ve’t-Tevzî’, 1417/1997), 1/60.

Abdurrahmân b. Mehdî'den rivâyetle esbütü ehli'l-Küfe, Vekî'den rivâyetle de "İslâm'da bir kere bile yalan söylemedi" dediğini ifade etmiştir.⁴⁴

Bu isnâd zinciri içerisinde yer alan diğer râvî de Şu'be b. Haccâc'tır (ö.160/776). Kendisi, Enes b. Sirîn'den, İsmâil.b. Recâ'dan, Seleme b. Küheyl'den, Câmi' b. Şeddâd'dan, Saîd b. Ebî Saîd el-Makberî'den, Cebele b. Sühaym'dan, Hakem b. Uyeyne'den, Yahyâ b. Ebî Kesîr'den rivâyette bulunmuştur. Saîd el-Cüreyrî, Mansûr b. el-Mu'temir, Muaz b. Hişâm, Muaz b. Muaz, Ebû Hâlid el-Ahmer, Süfyân b. Uyeyne, Yûnus b. Bükeyr, Hüseyim, Vekî', Âdem b. Ebî İyâs ve birçok öğrencisi de kendisinden hadîs rivâyet etmişlerdir.⁴⁵ Bu râviyle alâkalı olarak Zehebî, imâm, el-hâfız, emîru'l-mü'minîn fi'l-hadîs hükmünü verirken,⁴⁶ Âlâî, tedlîsten berîdir demiştir.⁴⁷ İbn Sa'd, sika, me'mûn, sebt, sâhibu'l-hadîs ve hüccet; ed-Dimeşki, sebt, dirâyet ve hıfz yönünden hadîs ricâlinin imâmlarından olduğu hükmünü vermiş ve İmâm Şafii'nin "Eğer Şu'be olmasaydı Iraklılar hadîs öğrenemezdi" dediğini nakletmiştir.⁴⁸

Buhârî'nin senedindeki son râvî ise, Âdem b. Ebî İyâs (ö.221/836)'tır. Şu'be b. Haccâc'tan, İbn Ebî Zî'b'den, Mes'ûdî'den, Leys'ten, Hâriz b. Osmân'dan, Hammâd b. Seleme'den, Şeybân en-Nahvî'den, İsrâil b. Yûnus'tan hadîs rivâyetinde bulunmuştur. Buhârî, Ahmed b. el-Ezher, Hâşim b. Mersed et-Taberânî, Ebû Zür'a ed-Dimeşkî de kendisinden hadîs rivâyet etmişlerdir. Kendisiyle ilgili Zehebî, imâm, hâfız, kudve, şeyhü's-Şâm gibi unvanlar kullanmış ve Ebû Hâtim er-Râzî'nin sika, me'mûn ve müteabbid olarak nitelediğini nakletmiştir.⁴⁹ Yine Tehzîbü'l-Kemâl'de, bu râviyle alakalı Ebû Dâvûd'un ve İbn Maîn'in sika, Nesâî'nin "Lâ be'se bilh" dediği nakledilmiştir.⁵⁰

⁴⁴ Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre (Yezid), *el-Câmiu'l-Kebîr, Sünen-i Tirmizî*, (Beyrut, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1998), 4/332; 6/77.

⁴⁵ Zehebî, *Nübelâ*, 7/204.

⁴⁶ Zehebî, *Nübelâ*, 7/202.

⁴⁷ Alâî, Ebû Saîd Salâhuddîn Halîl b. Keykeldî, *Camiu't-Tahsil fi Ahkâmi'l-Merâsîl*, (Beyrût, Âlemü'l-Kütüb, 1407/1986), 1/196.

⁴⁸ Ed-Dimeşkî, Hayruddîn b. Mahmûd b. Muhammed, *el-A'lâm*, (Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 2002), 3/164.

⁴⁹ Zehebî, *Nübelâ*, 10/335.

⁵⁰ El-Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 2/305.

Ortak râvîler olan Ebû Hüreyre ve Ebû Hâzîm'in hükmü daha önce verildiği için değerlendirme dışı tutarsak, Buhârî'deki râvîlerin cerh/ta'dîl durumlarını şöyle özetleyebiliriz: Mansûr b. el-Mu'temir (ö.132/749), sika, sebt, hâfız; Şu'be b. el-Haccâc (ö.160/776), sika, me'mûn, sebt, hüccet, hâfız ve tedlîsten berîdir. Âdem b. Ebî İyâs (ö.221/836) da aynı şekilde sika, me'mûn, hâfız, imâm ve sebtir. Hoca-öğrenci ilişkisine bakıldığında da senedde herhangi bir inkıtâ' veya tedlîs gözükmemektedir. Bu durumda Buhârî'nin rivâyetindeki isnâdın sahîh olduğu kanaati hâsıl olmaktadır.

c. Humeydî'nin İsnadındaki Râvîlerin Cerh/Ta'dîl Durumu

حَدَّثَنَا الْحُمَيْدِيُّ قَالَ: ثنا سُفْيَانُ، قَالَ: ثنا مَنْصُورُ بْنُ الْمُعْتَمِرِ، عَنْ أَبِي حَازِمٍ الْأَشْجَعِيِّ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ حَجَّ هَذَا الْبَيْتَ فَلَمْ يَرْفُثْ، وَلَمْ يَفْسُقْ حَتَّى يَرْجِعَ، رَجَعَ كَيَوْمِ وَلَدَتْهُ

Dönünceye kadar kötü söz söylemeden ve büyük günah işlemeyen, bu beyti (Beytullah'ı) hacceden kimse, annesinden doğduğu gündeki gibi (evine) döner

İshâk b. Râhûye ve Humeydî'nin isnadında ortak râvî olan Süfyân b. Uyeyne (ö.198/814), Amr b. Dinâr'dan, Esved b. Kays'tan, Ubeydullâh b. Ebî Yezîd'den, İbn Şihâb ez-Zührî'den, Abdullâh b. Dinâr'dan, Mansûr b. el-Mu'temir'den, Yezîd b. Ebî Ziyâd'dan, Hişâm b. Urve'den, Yahyâ b. Saîd el-Ensârî'den, İbn Ebî Leylâ'dan, Süleymân el A'meş'ten ve daha birçok meşâyıhtan rivâyette bulunmuştur. Kendisinden de hocaları A'meş, İbn Cüreyc, Şu'be ve bunların yanısıra Hemmâm b. Yahyâ, Hammâd b. Zeyd, Ebû İshâak el-Fezârî, Abdullâh b. el-Mübârek, Abdurrahmân b. Mehdî, Yahyâ el-Kattân, Şâfiî, Abdürrezzâk, Humeydî, Saîd b. Mansûr, Yahyâ b. Maîn, Ali b. el-Medîni, Ahmed b. Hanbel, İshâk b. Râhûye ve büyük sayıda öğrencisi hadîs rivâyet etmiştir.⁵¹ Cerh/ta'dîl durumuyla alakalı Alâî müdellîsler arasında saymış,⁵² fakat aynı eserde tedlîs yapmış olmasına rağmen sika râvîlerden olduğunu belirtmiştir.⁵³ Suyûtî, tedlîs ile meşhûr olduğunu;⁵⁴ İbn Irâkî, tedlîs ile meşhûr olmasına rağmen onun muanan hadîslerinin kabul edileceği konusunda icmâ olduğunu ifade etmişlerdir.⁵⁵ Askalânî, Süfyân b. Uyeyne'nin

⁵¹ Zehebî, *Nübelâ*, 8/456.

⁵² Alâî, *Câmiu't-tahsil*, 1/106.

⁵³ Alâî, *Câmiu't-tahsil*, 1/186.

⁵⁴ Süyûtî, *Esmâü'l-Müde'llisîn*, 1/153.

⁵⁵ İbn Irâkî, *el-Müde'llisîn*, 1/53.

sadece sika râvîlerde tedlîs yaptığını belirtmiş ve Buhârî'nin “*tedlîsi çok az*” dediğini, İclî'nin de “bu tedlîsi yapma nedeni râvîlerin isimlerini karıştırmaktan kaynaklanabilir” dediğini nakletmiştir.⁵⁶ Yine Siyeru A'lâmî'n-Nübelâ'da Ahmed b. Abdillâh el-İclî'nin “*Uyeyne esbütü'l-hadîstir*” dediği, Behz b. Esed'in “*Uyeyne'nin dengi kimse görmedim*” dediği nakledilmiştir.⁵⁷

Humeydî'nin Müsned'inde zikrettiği son râvî kendisi, yani Abdullâh b. Zübeyr el-Humeydî dir (ö.210/626). İbrâhîm b. Sa'd'dan, Fudayl b. İyâz'dan, Süfyân b. Uyeyne'den Hadîs rivâyetinde bulunmuş ve kendisinden de Buhârî, Züheylî, Hârûn el-Hammâl, Ahmed b. el-Ezher, Seleme b. Şebîb, Muhammed b. Sencer, Ebû Zür'â er-Râzî, Ebû Hâtim, Ya'kûb b. Şeybe hadîs rivâyet etmişlerdir.⁵⁸ Cerh/ta'dîl durumuyla alakalı Zehebî, Ahmed b. Hanbel'in imâm; Ebû Hâtim'in “*esbütü'n-nâs*”, sika, imâm; Muhammed b. İsmâîl'in “*Humeydî hadîste imâmdır*” dediklerini nakletmiştir.⁵⁹ Yine İbn Sa'd sika,⁶⁰ ed-Dimeşkî de “*hadîste imâmlardan biridir*” demiştir.⁶¹

Humeydî (ö.210/626), Süfyân b. Uyeyne (ö.198/814), Mansûr b. el-Mu'temir (ö.132/749), Ebû Hâzim el-Eşcaî (ö.100/719) ve Ebû Hüreyre (59/679)'den oluşan Humeydî'nin rivâyetinin isnâd zincirindeki râvîlerin cerh/ta'dîl durumlarını, hükmü daha önce verilmiş olanları değerlendirme dışı tutarak, özetlersek; Süfyân b. Uyeyne, sika, tedlîs yapmakla meşhûr ve sebttir. Humeydî ise, sika, sebt ve imâmdır. Bu bilgiler ışığında Humeydî'nin isnâdını ele aldığımızda Süfyân b. Uyeyne'nin her ne kadar tedlîs ile meşhur olduğu yönünde hükümler verilmiş olsa da bu tedlîsin zayıf bir râvîyi gizleme amaçlı olmaması, isimleri karıştırma nedeniyle böyle hatalar yapmış olma ihtimali ve rivâyeti hocası Mansûr b. el-Mu'temir'den naklettiği için araya herhangi zayıf bir râvînin girme ihtimali olmaması gibi nedenler göz önüne alındığında bu isnâdın sahîh olduğu kanaati hâsıl olmuştur.

⁵⁶ İbn Hacer, Ebu'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, *Ta'rîfü ehli't-takdîs bi merâtibi'l-mevsûfîne bi't-tedlîs*, (Ammân, Mektebetü'l-Menâr, 1403/1983), 1/33.

⁵⁷ Zehebî, *Nübelâ*, 8/458.

⁵⁸ Zehebî, *Nübelâ*, 10/616.

⁵⁹ Zehebî, *Nübelâ*, 10/617-618; Ayrıca bkz. Suyûti, Ebu'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî, *Husnü'l-Muhâdara fî Târîhi Misr ve'l-Kâhira*, (Mısır, Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, 1387/1967), 1/347.

⁶⁰ İbn Sa'd, *Tabakât*, 5/502.

⁶¹ Dimeşkî, *el-A'lâm*, 4/87.

d. İshâk b. Râhûye'nin Isnâdındaki Râvîlerin Cerh/Ta'dil Durumu

أَخْبَرَنَا وَكَيْعٌ، وَالْمَلَائِيُّ، قَالَا: نَا سُفْيَانُ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ أَبِي حَازِمٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: «مَنْ حَجَّ هَذَا النَّبِيتَ فَلَمْ يَرُفْتْ وَلَمْ يَفْسُقْ حَرَجَ مِنَ الذُّنُوبِ كَيْتُومٍ وَلَدَتْهُ أُمُّهُ»

Kim kötü söz söylemeden ve büyük günah işlemeyen, bu beyti (Beytullah'ı) haccederse, annesinden doğduğu gündeki gibi günahlardan kurtulur.

İshâk b. Râhûye'nin isnâdında yer alan Vekî' b. el-Cerrâh (ö. 196/812), Hişâm b. Urve, Süleymân el-A'meş, İsmâil b. Ebî Hâlid, İbn Avn, İbn Cüreyc, Yûnus b. Ebî İshâk, Esved b. Şeybân, Hanzala b. Ebî Süfyân, İdris b. Yezîd, Abbâd b. Mansûr, Mus'ab b. Süleym, Süfyân b. Uyeyne, İbn Ebî Zî'b, Şu'be, İsrâîl'den hadîs rivâyet etmiştir. Hocalarından Süfyân-ı Sevrî, kendisinden büyük olan Abdullâh b. el-Mübârek, Fudayl b. Mûsâ el-Sinânî ve bunların haricinde Yahyâ b. Âdem, Abdurrahmân b. Mehdî, Humeydî, Müsedded, Ali, İbn Maîn, Ebû Hayseme, Ebû Küreyb, Abdullâh b. Hâşim et-Tûsî, İshâk b. Râhûye kendisinden hadîs rivayetinde bulunmuşlardır.⁶² Cerh/ta'dil durumuyla alakalı Muhammed b. Sa'd'ın sika, hüccet, me'mûn; Ahmed b. Hanbel'in "İlim, hıfz ve isnâd konusunda Vekî'den daha âlim birini hiç görmedim" dediği ve kendisini sika ve hüccet diye vasıflandırdığı, Yahyâ b. Maîn'in de "Vekî'den daha hâfız birini görmedim dediği nakledilmiştir.⁶³ İbn Manzûr da sika, me'mûn, kesîru'l-hadîs ve hüccet olarak;⁶⁴ Dimeşkî hadîs hafızı ve sebt olarak⁶⁵ nitelemişlerdir. Yine el-Mağrâvî de İbn Melîh'in imâm, hâfız, muhaddîs dediğini, Yahyâ b. Maîn'in "Yaşadığı dönemde Evzaî nasıl idiyse, Vekî' de bu dönemde ona denktir" dediğini, İbn Sa'd'ın sika, me'mun, kesîru'l-hadîs, hüccet diye vasıflandırdığını, Abdürrezzâk'ın "Sevrî'yi, İbn Uyeyne'yi, Ma'mer'i, Mâlik'i ve daha nicelerini gördüm, fakat gözlerim Vekî' gibisini görmedi" dediğini; Ahmet el-İclî'nin sika, âbid, hâfızu'l-hadîs, sâlih ve müftî olarak nitelediğini eserinde zikretmiştir.⁶⁶

Bu isnâd zinciri içerisinde yer alan bir diğer râvî de Amr b. Kays el-Mülâî'dir (ö. 146/764). Kendisi Esved b. Kays'tan, Sevr b. Ebî Fâhite'den,

⁶² Zehebî, *Nübelâ*, 9/142.

⁶³ Zehebî, *Nübelâ*, 9/150.

⁶⁴ İbn Manzûr, *Târîh-i Dimeşk*, 26/292.

⁶⁵ Dimeşkî, *el-A'lâm*, 8/117.

⁶⁶ El-Mağrâvî, Ebû Sehl Muhammed b. Abdurrahmân, *Mevsüatü mevâkifi's-selef fi'l-akîdeti ve'l-menheci ve't-terbiye*, (Kâhire, Mektebetü'l-İslâmiye lî'n-Neşri ve't-Tevzî', tsz.), 3/150.

Cebele b. Sühaym'den, Haccâc b. Ertâd'dan, el-Hurr b. Sayyâh'tan, Hâkim ibn Uteybe'den, Hammâd b. Ebî Süleymân'dan, Zübeyd el-Yâmî'den, Süleymân el-A'meş'ten, İbn Ebî Leylâ'dan hadîs rivâyetinde bulunmuştur. Kendisinden büyük olan İsmâîl b. Ebî Hâlid, bununla birlikte, İsmâîl b. Zekeriyâ, Hüseyin b. Hasan el-Aşkar, Hafs ibn Ömer b. Hâkim, Hakem b. Beşir b. Selmân, Süfyân es-Sevrî, Amr b. Ebî Kays er-Râzî, Süfyân b. Uyeyne'nin kardeşi Muhammed b. Uyeyne, Ebû İshâk el-Eşcaî de kendisinden hadîs rivâyetinde bulunmuşlardır. Cerh/ta'dîl durumuyla alâkalı Tehzîbü'l-Kemâl'de Nesâî'nin, Ebû Hâtim'in, Ebû Zür'ânın, Yahyâ b. Maîn'nin, Ebû Bekir b. Ebî Hayseme'nin ve Ahmed b. Hanbel'in sika dedikleri, İbn Hibbân'ın sika ve mutkîn olarak nitelediği ifade edilmiştir.⁶⁷ Yine Siyeru A'lâmî'n-Nübelâ'da Ebû Zür'ânın sika ve me'mûn diye vasıflandığını,⁶⁸ el-Mağrâvî de bu râviyle alakalı İbn Hacer'in sika, mutkîn ve âbid, İbn Ady'nin, sika hükmü verdiklerini nakletmiştir.⁶⁹

Böylelikle İshâk b. Râhûye'nin isnâd zincirindeki râvîleri de tamamlamış olduk. Daha önce hakkında bilgi verilen Süfyân b. Uyeyne (ö.198/814), Mansûr b. El-Mu'temir (ö.132/749), Ebû Hâzim el-Eşcaî (ö.100/719) ve Ebû Hüreyre'yi (59/679) değerlendirme dışında tuttuğumuzda geri kalan râvîlerin cerh/ta'dîl durumlarını şöyle özetleyebiliriz: Vekî b. el-Cerrâh (ö. 196/812): sika, sebt, hüccet, me'mûn, muhaddis, hâfız, âlim, müftî'dir. Amr b. Kays el-Mülâî (ö. 146/764) ise, sika, mukîn, me'mûn ve âbid'dir. Bu bilgiler ışığında İshâk b. Râhûye'nin rivâyetine baktığımızda, hoca-öğrenci ilişkisi bakımından senedde herhangi bir inkıtâ' görülmemiş ve râvîlerin cerh edilmesini gerektirecek herhangi bir kusura rastlanmamıştır. Bu nedenle bu rivâyetin isnâdının sahîh olduğu kanaatine varılmıştır.

e. Müslim'in Isnâdındaki Râvîlerin Cerh/Ta'dili Durumu

حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ يَحْيَى، وَزُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ، قَالَ يَحْيَى: أَخْبَرَنَا، وَقَالَ زُهَيْرٌ: حَدَّثَنَا جَرِيرٌ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ أَبِي حَازِمٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ آتَى هَذَا الْبَيْتِ، فَلَمْ يَرْفُثْ، وَلَمْ يَفْسُقْ، رَجَعَ كَمَا وُلِدَتْهُ أُمُّهُ

⁶⁷ El-Mizzî, Tehzîbü'l-kemâl, 22/ 201,202

⁶⁸ Zehebî, Nübelâ, 6/250; bkz. Zehebî, Târîhu'l-islâm ve vefiyâtü'l-meşâhir ve'l-a'lâm, 3/945

⁶⁹ El-Mağrâvî, Mevsüa, 2/303

Kim kötü söz söylemeden ve büyük günah işlemeyen, bu beyte (Beytullah'a) gelirse, annesinden doğduğu gündeki gibi (evine) döner.

Ele alınan son rivâyet olan Müslim'in rivâyetinin senedinde Mansûr b. el-Mu'temir'den sonra Cerîr b. Abdilhamîd (ö. 188/804) gelmektedir. Künyesi Ebû Abdillâh'tır. Abûmelik b. Umeyr, Beyân b. Bişr, Abdülaziz b. Rûfey', Muğîre b. Mıksem, A'lâ b. el-Müseyyeb, Sa'lebe b. Süheyl, Süleymân et-Teymî, Hişâm b. Urve, Yahyâ b. Saîd el Ensârî, Ebû İshâk eş-Şeybânî, Mansûr b. el-Mu'temir, Leys b. Ebî Süleym gibi âlimlerden hadîs almıştır. İbn el-Mübârek, Muhammed b. İsa b. el-Tabbâ', Yahyâ b. Yahyâ, Kuteybe, Ahmet b. Hanbel, Yahyâ b. Maîn, Alî b. el-Medîni, Ebû Bekir b. Ebî Şeybe, İshâk b. Râhûye, İbrâhîm b. Mûsâ el-Ferrâ ve daha birçok kişi de kendisinden hadîs rivâyet etmişlerdir. Kendisiyle alakalı İbn Saîd, sika;⁷⁰ Zehebî, imâm, hâfız⁷¹ diye vasıflandırmış; Mîzânü'l-i'tidâl'de de sadûk ve hüccet⁷² hükmü verilmiştir.

Ebû Hayseme Züheyr b. Harb'in (ö. 234/849) ise, hocaları Cerîr b. Abdilhamîd, Hüseyim'den, Humeyd b. Abdirrahmân er-Ruasî, Abde b. Süleymân, Velîd b. Müslim, Süfyân b. Uyeyne, Vekî', Yahyâ el-Kattân, Ebû Süfyân Muhammed b. Humeyd, Mervân b. Muâviye, Yezîd b. Hârûn ve Abdürrezzâk'tır. Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, İbn Mâce Nesâî, Ebû Zür'â, Ebû Hâtim, İbrâhîm el-Harbî, Ebûbekir b. Ebî'd-Dünyâ, Ahmed b. Alî el-Mervezî ve Ebû Ya'lâ el-Mevsîlî de kendisinden hadîs rivâyet eden talebeleridir.⁷³ Cerh/ta'dîl durumuyla ilgili Zehebî, Yahyâ b. Maîn'in sika, Ebû Hâtim'in sadûk, Ya'kûb b. Şeybe'nin sebt, Nesâî'nin sika, me'mûn, Hüseyin b. Gahm'ın sika, sebt, el-hâfız, Ebû Bekir el-Hatîb'in sika, sebt, hâfız, mutkîn hükmü verdiklerini nakletmektedir.⁷⁴ Dârakutnî'nin bu râviyle alakalı sika dediği⁷⁵

⁷⁰ İbn Sa'd, *Tabakat*, 7/381.

⁷¹ Zehebî, *Nübelâ*, 9/11.

⁷² Zehebî, *Mîzânü'l-i'tidâl fi nakdi'r-ricâl*, (Beyrût, Dâru'l-ma'rifeti lî't-tabâati ve'n-neşr, 1382/1963), 1/394.

⁷³ Zehebî, *Nübelâ*, 11/489.

⁷⁴ Zehebî, *Nübelâ*, 11/490.

⁷⁵ Komisyon, *Mevsuatü akvâli ebi'l-hasen ed-dârakutnî fi ricâli'l-hadîsi ve ilelihî*, (Beyrût, Âlemü'l-kütübi lî'n-neşri ve't-tevzî', 2001), 1/267.

nakledilmekte ve Târihu'l-islâm'da, Ebû Hayseme'yle alakalı sika, hâfız, sebt, mutkîn hükmü verilmektedir.⁷⁶

Müslim'in isnâd zincirinde yer alan diğer râvî de Yahyâ b. Yahyâ'dır (ö. 226/841). Kendisi Abdullâh b. Ca'fer el-Mahremî'den, Yezîd b. el-Mikdâm'dan, Züheyr b. Muaviye, Mâlik'ten, Şerik el-Kadî'dan, Ebû Âkil Yahyâ b. el-Mütevekkil'den, Süleymân b. Bilâl'den, Leys b. Sa'd ve birçok kişiden rivâyette bulunmuştur. Buhârî, Müslim, Muhammed b. Nasr el-Mervezî, Ahmed b. Seyyâr, Osmân b. Sâdi ed-Dârimî, Muhammed b. Râfî' el-Kuşeyrî, Muhammed b. Yahyâ ez-Zühîlî, Dâvûd b. Hüseyin el-Beyhakî kendisinden hadîs rivâyet edenler arasındadır. Cerh/ta'dîl yönünden kendisini değerlendiren âlimlerden el-İsbahânî, itkân, ibâdet, fazîlet ve ilim yönünden zamanının önderi olduğunu;⁷⁷ el-Ya'merî, sika ve me'mun olduğunu;⁷⁸ Mevsuatü'l-akvâl'de sika olduğunu⁷⁹ ifade etmişlerdir. Zehebî de kendisi için seyhu'l-islâm, hâfız⁸⁰ demiştir.

Bu son râviyle de çalışmamıza konu olan hadîsleri tamamlamış olduk. Müslim'in, Yahyâ b. Yahyâ (ö. 226/841), Ebû Hayseme Züheyr b. Harb (ö. 234/849), Cerîr b. Abdilhamîd (ö. 188/804), Mansûr b. el-Mu'temir (ö.132/749), Ebû Hâzim el-Eşcaî (ö.100/719) ve Ebû Hüreyre'den (59/679) oluşan isnâd zincirini incelediğimizde hakkında daha önce bilgi verilmiş ortak râvîlerin haricindeki râvîlerin cerh/ta'dîl durumları özetle şöyledir: Cerîr b. Abdilhamid, sika, imam, hafız, saduk, hüccettir, Ebu Hayseme Züheyr b. Harb, sika, sebt, me'mûn, mutkîn, hâfız ve sadûktur. Yahyâ b. Yahyâ ise, sika, mutkîn, âlim, hâfız ve me'mûndur. İsnâd zincirini oluşturan râvîler arasında hoca-talebe ilişkilerini göz önüne aldığımızda isnâd zincirinin herhangi bir yerinde inkıtâ' görülmemektedir. Ayrıca râvîlerin cerh edilmesini gerektirecek herhangi bir kusur da görülmemektedir. Bu nedenle Müslim'in rivâyetinin isnâd yönünden sahîh olduğu kanaatindeyiz.

⁷⁶ Zehebî, *Târihu'l-islâm ve vefiyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*, 5/823.

⁷⁷ El-Esbehânî, İsmâil b. Muhammed b. el-Fadl b. Alî, *Siyeru's-selefi's-sâlihîn li ismâil b. muhammed el-esbehânî*, (Riyâd, Dâru'r-râyeti li'n-neşri ve't-tevzî', tsz.), 1/1198.

⁷⁸ El-Ya'merî, İbrâhîm b. Alî b. Muhammed İbn Ferhûn Burhânüddîn, *ed-Dibâcü'l-müzheb fi ma'rifeti a'yânî ulemâi'l-mezheb*, (Kâhire, Dâru't-türâsi li't-tab'i ve'n-neşri, tsz.), 2/351.

⁷⁹ Komisyon, *Mevsuatü akvâl*, 4/140.

⁸⁰ Zehebî, *Nübelâ*, 10/512.

B. METİN ANALİZİ

“Kötü söz söylemeden ve büyük günah işlemeyen hacceden kimse, annesinden doğduğu gündeki gibi (evine) döner” hadisini isnâdı sahîh olan tüm varyantlarıyla ele aldığımızda şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır:

Ahmed b. Hanbel	İshâk b. Râhûye	Humeydî	Müslim	Buhârî	
					مَنْ حَجَّ
					مَنْ أَتَى
					لِلَّهِ
					هَذَا النَّبِيتِ
					فَلَمْ يَرْفُثْ وَلَمْ يَفْسُقْ
					حَتَّى يَرْجِعَ
					رَجَعَ
					خَرَجَ مِنَ الذُّنُوبِ
					كَهَيْبَتِهِ يَوْمَ
					كَيْوَمِ
					كَمَا
					وَلَدَتْهُ أُمُّهُ

Öncelikle, aynı sahâbîden gelmiş olmasına rağmen rivâyetler arasında ifade farklılıklarının bulunması hadîsin mana ile rivâyet edildiğini göstermektedir. Tarîkler arasında manayı değiştirecek veya haramı helâl, helâli haram kılacak mahiyette farklılık olmaması durumunda bir hadîsin mana ile rivâyet edilmiş olması sıhhat açısından bir kusur olarak görülmemektedir. İlim ehlinin ekseriyeti mana ile rivâyeti câiz görmektedir.⁸¹

a) Metin İnşası

Hadîsin, isnâdı sahîh olan tüm varyantlarını kapsayacak şekilde bir metin inşâ ettiğimizde bu hadîsin şu şekilde anlaşılmasının daha kapsayıcı olacağını düşünüyoruz:

“Beytullâh’a gelen ve geri dönünceye kadar çirkin söz söylemeden ve büyük günah işlemeden bu beyti hacceden kimse tüm günahlarından kurtularak annesinden doğduğu günkü haliyle evine döner.”

Oluşturulan ortak metinden de anlaşılacağı üzere tüm rivâyetler aynı manayı ifade etmekte, bazı rivâyetler diğerlerini tamamlar mahiyet arz etmektedir. Bunun yanısıra rivâyetler arasında ilave bir yargı veya noksanlık bulunmamaktadır.

b) Hadîsin Kur’an Âyetleri Işığında Anlaşılması

Kur’ân-ı Kerîm’e baktığımızda mü’minlere günahın her çeşidinden sakınması gerektiği konusunda öğütler olduğunu görürüz. İşte bu ayetlerden birinde bu günahlardan bazıları şöyle sayılmaktadır:

“De ki, gelin rabbinizin size neleri haram kıldığını okuyayım. Ona hiçbir şeyi ortak koşmayın. Anne-babaya iyilik edin. Fakirlik korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin, biz sizin de onların da rızkını veririz. Kötülüklerin açığına da gizlisine de yaklaşmayın. Haklı bir sebep olmadıkça Allah’ın yasakladığı cana kıymayın. İşte bunları Allah size emretti. Umulur ki düşünüp anlarsınız. Rüştüne erinceye kadar yetimin malına, onun iyiliğine olmadıkça, el sürmeyin. Ölçü ve tartıyı adâletle yapın. Biz herkese ancak gücünün yettiği kadarını yükleriz. Söz söylediğiniz zaman,

---

⁸¹ Yatkın, Hadisi anlamada yöntem, 65.

yakınlarınız hakkında bile olsa, adâletli olun. Allah'a verdiğiniz sözü eksiksiz yerine getirin. İşte düşünüp öğüt almanız diye Allah size bunları emretti.⁸²

Günahları saymanın yanısıra, bu günahları işleyenlere verilecek cezalar da haber verilmektedir. Mü'minlerin özellikleri anlatılırken Allah Teâlâ bazı günahların cezasını şöyle haber vermektedir:

"Onlar Allah ile birlikte başka bir ilâha tapmazlar, haksız yere, Allah'ın dokunulmaz kıldığı insan hayatına kıymazlar, zina etmezler. Zira (bilirler ki) bunları işleyen kimse cezasını bulacak. Kıyamet gününde ona azabı kat kat verilecek ve alçaltılmış olarak o azap içinde ebedi kalacaktır."⁸³

Ama bütün bu tehditlerin yanısıra, günah işleyenlere karşı Allah Teâlâ'nın rahmet kapısının kapanmadığı, bir kimse ne kadar büyük günah işlemiş olursa olsun Allah'ın rahmetinden ümit kesmemesi gerektiği de vurgulanmaktadır.

"De ki (Allah şöyle buyuruyor): Ey kendi aleyhlerine günaha haddi aşan kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Allah (dilerse) bütün günahları bağışlar. Doğrusu o çok bağışlayıcı, çok merhametlidir."⁸⁴

Çünkü o, kendini rahmeti her şeyi kuşatmış,⁸⁵ rahmân, rahîm,⁸⁶ ğafûr (bağışlayan), vedûd (kullarını seven),⁸⁷ tevvâb (tevbeleri çokça kabul eden)⁸⁸ vasıflarıyla tanıtmaktadır. Bu nedenle bir kimse, ne tür günah işlemiş olursa olsun, pişman olup tevbe ettiği zaman Allah Teâlâ onun günahını bağışlayacaktır. Çünkü fuhşa düşmüş bir kimse için;

"İçinizden bu çirkin fiili işleyen ikilinin canlarını yakın. Eğer töbe eder durumlarını düzeltirlerse artık onlara eziyet etmekten vazgeçin. Çünkü Allah töbeleri çok kabul eden ve çok esirgeyendir."⁸⁹ buyrulmaktadır. Şirke, cinâyete,

---

⁸² En'âm 6/151,152

⁸³ Furkân 25/68,69

⁸⁴ Zümer 39/53

⁸⁵ A'râf 7/156

⁸⁶ Fâtiha 1/3

⁸⁷ Bürûc 85/14

⁸⁸ Nasr 110/3

⁸⁹ Nisâ 4/16

zinaya bulaşmış ama daha sonra bu hatasından pişmanlık duyup tövbe etmiş kimseler için de Kur'ân'da şöyle bir müjde verilmektedir:

“...Ancak tövbe edip inanarak sâlih amel işleyeninin durumu başkadır. Allah böylelerinin kötü hallerini iyiye çevirecektir. Allah çok bağışlayıcı, çok merhametlidir. Evet, kim tövbe edip sâlih amel işlerse bu durumda gerektiği şekilde Allah'a yönelmiş olur.”⁹⁰

Bazı durumlarda da işlenen bir günahın affedilmesi bazı amellere bağlanmakta ve bu amel işlenmesi durumunda o hatanın bağışlanacağı haber verilmektedir. Buna örnek olarak yanlışlıkla bir cana kıymış kimseye dair Allah Teâlâ'nın şu hükmü gösterilebilir:

“Yanlışlıkla olması dışında, bir mü'minin bir mü'mini öldürmeye hakkı olamaz. Yanlışlıkla bir mü'mini öldüren kimsenin mü'min bir köle azat etmesi ve ölenin ailesine teslim edilecek bir diyet vermesi gereklidir. Ancak ölünün ailesi diyeti bağışlarsa o başka. Öldürülen, mü'min olmakla birlikte size düşman olan bir topluluktan ise mü'min bir köle azat etmek lazımdır. Eğer kendileriyle aranızda anlaşma bulunan bir topluluktan ise ailesine teslim edilecek bir diyet vermek ve mü'min bir köleyi azat etmek gerekir. Bunları bulamayan kimsenin Allah tarafından tövesinin kabulü için iki ay peş peşe oruç tutması lazımdır. Allah her şeyi bilmektedir, hikmet sahibidir.”⁹¹

Bu ayetten de anlaşılacağı üzere işlenmiş olan bir hatanın diyetle telafisi mümkün olmaması durumunda yapılacak bir ibadet o günahın silinmesine vesile olmaktadır. Bu açıdan konumuzu teşkil eden hadîsi ele aldığımızda, makbul bir haccın günahları sileceği müjdesinin bu ayetlerle aynı doğrultuda olduğu veya hadîsin Kur'an'a muâriz olmadığı görülmektedir.

c) Hadîsin Diğer Hadîsler Işığında Anlaşılması

Hadîslere genel olarak bakıldığında işlenen günahlar duaların kabulüne engel,⁹² kalbi kirletip karartan manevi bir hastalık olarak tanımlandığı ve müslümanın bir an önce ondan kurtulma gayretinde olması

⁹⁰ Furkân 25/70,71

⁹¹ Nisâ 4/92

⁹² Müslim, Zekât 65

gerektiği vurgusunun yapıldığı görülmektedir. Bu hadislerden birinde günah şöyle anlatılmaktadır:

“Kul bir günah işlediği zaman kalbinde siyah bir nokta oluşur. Bundan vazgeçip tövbe ve istiğfar ettiği zaman kalbi parlar. Günahtan dönmez ve bunu yapmaya devam ederse siyah nokta artırılır ve sonunda tüm kalbini kaplar. Allah’ın (kitabında) ‘Hayır! Doğrusu onların kazanmakta oldukları kalplerini paslandırmıştır’ (Mutaffifîn 83/14) diye anlattığı pas işte budur.”⁹³

Bu nedenle birçok hadisın tövbeyi telkin ettiğini görürüz. İşte bu hadislerden birinde Hz. Peygamber, geçmiş ve gelecek bütün günahları bağışlandığı⁹⁴ müjdesi verilmiş olmasına rağmen, mü’minleri tövbeye teşvik için şöyle buyurmuştur:

“Ey insanlar! Allah’a tövbe edip ondan af dileyiniz. Zira ona ben günde yüz defa tövbe ederim.”⁹⁵

Ayetlerde tövbenin yanısıra salih amel işleme⁹⁶ şartı zikredilmiş olsa da; hadislerde, tövbe edip salih amel işleme imkânı bulamadan ölen kimselerin de, günahları ne kadar çok olursa olsun, affedileceği müjdelenmektedir. Yüz kişiyi öldürmüş, ama bundan pişmanlık duymuş bir kimsenin tövbe edip, o günah ortamını terk etmek için yola çıktığında yoldayken ölmesi ve rahmet melekleriyle gazap meleklerinin o kimsenin canını gabz etmek için aralarında geçen diyalogu anlatan hadis⁹⁷ buna güzel bir örnek teşkil etmektedir.

Tıpkı Kur’ân ayetlerinde olduğu gibi hadislerde de samimi bir tövbenin yanısıra, işlenmiş olan bazı salih amellerin de günahların bağışlanması için bir vesile olacağı haber verilmektedir. İşte bu hadislerden birinde Peygamber Efendimiz, fâtiha suresinin sonunda imam ‘âmîn’ dediğinde meleklerin de ‘âmîn’ dediklerini ve meleklerin dualarına duası karışan kimselerin geçmiş günahlarının bağışlanacağını⁹⁸ müjdelenmektedir.

⁹³ Tirmizî, Tefsîru’l-kur’ân 83

⁹⁴ Fetih 48/2

⁹⁵ Müslim, Zikir 42

⁹⁶ Furkân 25/71

⁹⁷ Buhârî, Enbiyâ 54

⁹⁸ Muvatta, Salât 11

Yine güzelce abdest almanın vücudu günahlardan arındırdığı,⁹⁹ namaz kılmanın günahların affına vesile olduğu,¹⁰⁰ kabul olunmuş bir haccın mükâfatının ancak cennet olduğu¹⁰¹ gibi bazı ibadetlerin veya ibadet içinde yapılan bazı davranışların günahların bağışlanma vesilesi olduğunu bildirilmektedir.

Bu ibadetlerin yanısıra bazı özel gün ve geceleri ihyâ etmenin de günahlara kefâret olacağı hadislerde haber verilmektedir. Ramazan ayında samimi bir niyetle oruç tutmanın, namazlarla ramazan ayını ihya etmenin veya Kadir gecesini aynı şekilde ihya etmenin geçmiş günahlara kefareti olduğu¹⁰² gibi böyle özel gün veya gecelerin ibadetle geçirilmesi durumunda günahların bağışlanacağı hadislerde görülmektedir. Hatta en sıradan gördüğümüz davranışlarda bile sarf edilen bir söz günahlardan arındırabilmektedir. Mesela elbise giyen veya yemek yiyen bir kimse *'hiçbir gücüm, kuvvetim yokken beni giydiren ve rızıklandıran Allah'a hamd olsun'* dediğinde bu söz bağışlanma sebebi¹⁰³ olabilmektedir.

Buna benzer hadislerle genel olarak bakıldığında bazı özel zaman dilimlerini değerlendirmenin, bazı ibadet ve güzel davranışların bağışlanma vesilesi olarak gösterildiğine şahit olunmaktadır. Çalışmamıza konu edindiğimiz hadîsi de bu hadisler ışığında ele aldığımızda gerek üslup gerekse içerik yönünden uyum içerisinde oldukları ve tezat teşkil edecek bir durumun söz konusu olmadığı görülmektedir.

d) Hangi Günahlar Bağışlanır

Kur'ân-ı Kerim'e baktığımızda işlenen günahlar arasında herhangi bir ayırım yapılmadığı, kul hakkına taalluk eden konularda bile tövbe etmenin yeterli görüldüğü ve bu tövbe sonucunda günahtan kurtulmanın mümkün olacağı anlayışının hâkim olduğunu görülmektedir. Mesela Hucurât suresinde bir topluluğun veya bir kimsenin başka bir toplulukla veya kişiyle alay etmesi, insanların birbirlerini aşağılamaları, birbirlerine kötü lakap takmaları,

---

⁹⁹ Müslim, Tahâret 32

¹⁰⁰ Buhârî, Hudûd 27; Müslim Tahâret 16

¹⁰¹ Buhârî, Umre 1

¹⁰² Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, *Müsned* 4/115; Muvatta, Kitâbü's-salât fi ramazân 1

¹⁰³ Dârimî, *Sünen*, İsti'zân 55; İbn Mâce, Ed'ime 16

birbirleri hakkında suizan beslemeleri, insanların ayıp ve kusurlarını araştırmaları, gıybet yapmaları yasaklanmaktadır. Yasaklanan günahlara baktığımızda sayılan bütün günahlar kul hakkını ihlal ederek işlenebilecek mahiyettedir. Dolayısıyla bu ayetlere bakıldığında tövbe edildiği zaman kul hakkına müteallik günahların da affedileceği¹⁰⁴ anlaşılmaktadır.

Hadîslerde ise, günahlar bir bütün olarak değil de iki kısım halinde ele alınmakta ve Allah'a karşı işlenmiş suçları tövbe ile affedilmesine karşın, kula karşı işlenen suçlarda tövbenin yeterli olmadığı vurgulanmaktadır. Hadîste Hz. Peygamberin, şehit olan birinin bu şehadetinin bütün günahlarına kefarete olmasına rağmen kul hakkı olan borcu bundan istisna etmesi¹⁰⁵ bu ayrıma örneklik teşkil etmektedir. Yine kul hakkıyla ahirete giden birinin durumunu anlatırken nasıl müflis durumuna düştüğünü şöyle ifade etmektedir:

"Peygamberimiz (s.a.v) ashabına şöyle bir soru yöneltti: "Müflis kimdir, biliyor musunuz?" Sahabe: "Bize göre müflis, parası ve malı olmayandır" dediler. Bu cevap üzerine Peygamberimiz: "Ümmetimin müflisi, kıyamet gününe; namaz, oruç ve zekât görevlerini yerine getirmiş olduğu halde ona-buna sövmüş, iftira etmiş, şunun-bununun (haksız yere) malını yemiş, kanını dökmüş, onu-bunu dövmüş olarak gelen kimsedir. Bu kişinin iyiliklerinin sevabından hak sahiplerine verilir. Borcu ödenmeden sevabı biterse, diğerlerinin günahları ona yüklenir, sonra da cehenneme atılır."¹⁰⁶

Ayet ve hadîsleri birlikte ele aldığımız zaman günahların bağışlanmasıyla ilgili şunu söyleyebiliriz: Bir kimse kul hakkını ihlal etmek suretiyle bir günah işlediğinde kul hakkının yanısıra Allah Teâlâ'nın yasağına uymayarak ona karşı da suç işlemiş olur. İrtikâp ettiği o günahlarından tövbe ettiği zaman Allah Teâlâ kendisine karşı işlenmiş olan hatayı bağışlar. Fakat kul hakkı, hak sahibi affetmedikçe, bâkî kalır.

Bu nedenle bazı fâkihlerin, üçüncü şahısların haklarını göz önüne almak suretiyle, tövbeyi şahsî ve hukûkî olmak üzere iki kısımda ele aldıklarını görmekteyiz. Şahsi olanlar Allah ile kulu ilgilendiren tövbedir. İçki içmiş ama sarhoş olup etrafına zarar vermemiş bir kimsenin işlediği bu günahdan, namazı terk etme, oruç tutmama, yalan söyleme gibi günahlardan

¹⁰⁴ Hucurât 49/11,12

¹⁰⁵ Müslim, İmâre 119

¹⁰⁶ Müslim, Birr 59

yapılan tövbe sadece günah işleyen şahsı ilgilendirdiği için şahsi bir tövbedir. Hukuki olan ise, kul hakkını ihlalden kaynaklı ve hukuki sonuçlar doğuran bir günaha yapılan tövbedir. Bu tür tövbenin kabulü için verilen zararın tazmîni ve hakkın iâdesi de gerekmektedir.¹⁰⁷

Bütün bu bilgiler ışığında mevzubahis hadîsimizi ele aldığımızda şunu söyleyebiliriz: Şartlarına riayet ederek hac yapan kimsenin yapmış olduğu bu hac, kul hakkı hariç, Allah Teâlâ'ya karşı işlemiş olduğu günahlarının bağışlanmasına vesile olur.¹⁰⁸

Sonuç ve Değerlendirme

“Kötü söz söylemeden ve büyük günah işlemeyen hacceden kimse, annesinden doğduğu gündeki gibi (evine) döner” hadîsini tüm varyantlarıyla ele aldığımızda şu sonuçların ortaya çıktığını görmekteyiz:

Ahmed b. Hanbel'in rivayet ettiği hadisin isnad zincirinde bulunan Hüseyim b. Beşîr sika olmakla beraber tedlis ile meşhurdur. Her ne kadar “muanan” rivâyetler, bunu yapan râvî sika, hadîsi aldığı hocası ile muâsir iseler hadîsin muttasıl ve hüccet olacağı kanaati yaygın olsa da, Hüseyim'in hadîslerinde “ahberanâ” lafzı kullanmadığında o hadîse itibar edilmeyeceği kaynaklarda ifade edilmektedir. Hüseyim b. Beşîr'in rivâyeti “an” lafzıyla nakletmesi nedeniyle bu isnâdın zayıf olduğu anlaşılmaktadır.

Buhârî'nin rivâyet ettiği hadîsi, ittisal yönünden bir sorun içermemesi ve rivâyet zinciri içerisinde bulunan râvîlerin adâlet ve zabt yönünden cerh

---

¹⁰⁷ Bkz. DİA, Tövbe md. 41/283

¹⁰⁸ Bu bağlamda bir hadisin doğru anlaşılması ve yorumlanması noktasında en önemli kavram bağlamdır. “Hadiste bağlam anlama faaliyetinin temelini oluşturur. Bağlam konuşanla dinleyen arasındaki iletişimi, ilişkiyi yer ve zaman perspektifiyle içerir. Buna konuşanın ve dinleyenin önyargı, görüş, kanaatleriyle, her türlü davranışları ve toplumsal özellikleri de eklenir. Bu çerçevede Hz. Peygamber'in sözlerini ve fillerini anlamak ve yorumlamak için içinde bulunduğu çevreyi, kültürel ortamı, ilk muhataplarını ve yaşadığı toplumun gerçeklerini tespit etmek zarurettir. Yani Hz. Peygamber'in sözlerini ve davranışlarını, bulunduğu ortam ve bu ortamın doğurduğu şartlar içerisinde ele almak gerekir.” Muhammet Ali Asar, “Yorum-Bağlam İlişkisi Bakımından Hutbelerde Hadis Kullanımı”, *Bilimname*, XLI, 2020/1, 603.

edilmesini gerektirecek herhangi bir kusurun bulunmaması bu isnâdın sahîh olduğu kanaatini oluşturmaktadır.

Humeydî'nin rivâyet ettiği hadîsin senedinde ittisal yönünden herhangi bir inkıtâ' olmamakla birlikte isnâd zinciri içerisinde bulunan Süfyân b. Uyeyne'nin, sika olmakla beraber, tedlîs ile meşhur olduğu kaynaklarda geçmektedir. Fakat bu konuyla ilgili tüm kaynaklar tarandığında bu tedlîsin zayıf bir râvîyi gizlemek amaçlı olmadığı, sadece sika râvîlerde böyle tedlîs yaptığı görülmektedir. Ayrıca her ne kadar tedlîs yapmış olsa da muanan hadîslerinin makbul ve hüccet olduğu konusunda icmâ olduğu ifade edilmektedir. Bunun yanısıra Süfyân b. Uyeyne'nin hadîsi hocası Mansûr'dan nakletmiş olması ve araya herhangi bir zayıf râvînin girme ihtimalinin bulunmamasından dolayı bu isnâdın sahîh olduğu kanaatindeyiz.

İshâk b. Râhûye'nin rivâyeti de her ne kadar muanan şekilde nakledilmiş olsa da daha önce de değinildiği üzere râvîlerin sika olması ve rivâyeti aldığı hocasıyla aynı asırda olmaları hadîsin muttasıl olmasına engel teşkil etmemektedir. Yine bu rivâyet zinciri içerisindeki râvîlere cerh/ta'dîl yönünden baktığımızda râvîlerin cerh edilmesini gerektirecek herhangi bir ta'n noktası görülmemektedir. Bu nedenle bu isnâdın da sahîh olduğu hükmü verilebilir.

Müslim'in hadîsi herhangi bir inkıtâ' barındırmayan, muttasıl bir senedle rivâyet edilmiştir. Râvîlerinin cerh/ta'dîl yönünden incelenmesi sonucunda cerh etmeyi gerektirecek bir kusur görülmemektedir. Bu nedenle bu isnad da sahihtir kanaatindeyiz.

Hadîslere genel olarak bakıldığında, her ne kadar lafızlar arasında farklılıklar görülse de hiçbir hüküm olarak diğeriyle çelişmemektedir. Ahmed b. Hanbel'in rivâyeti hariç tutulduğunda hepsinin isnâdı da sahihtir. Hadîsin metinleri Kur'an ayetleri ışığında değerlendirildiği zaman, ayetlerde günahlardan kurtulmanın tövbeyle mümkün olduğu gibi salih amelle de mümkün olduğu belirtilmiş olması konumuzu teşkil eden hadîsin muhteva yönünden ayetlerle çelişmediğini göstermektedir. Yine diğer sahih hadîslerle birlikte bu hadîsimizi ele aldığımızda üslubun ve muhtevanın tüm hadislerle aynı olduğu, hiçbir çelişkinin mevzubahis olmadığı görülmüştür. Bu nedenle

“hacceden kimsenin günahlarından kurtulacağına” dair hadisin metin yönünden de sahih olduğu kanaatindeyiz.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu çalışmada araştırma ve yayın etiğine uygun hareket edilmiştir. Çalışmanın özgünlüğüne dikkat edilmiş yararlanılan kaynaklar dipnot ve kaynakçada usulüne uygun olarak eksiksiz zikredilmiştir.

Kaynakça

Abdürrezzak b. Hemmam, *Musannef*, 4. Cild, el-Meclisü'l-İlmi, 1403.

Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, mhk. Şuayb el-Arnabud, 4.Cild, Müessesetü'r-Risale, 2001.

Alâî, Ebû Saîd Salâhuddîn Halîl b. Keykeldî, *Camîu't-Tahsil fî Ahkamî'l-Merasil*, 1.Cild, Beyrut, Alemü'l-Kütüb, 1407/1986

Asar, Muhammet Ali. “Yorum- Bağlam İlişkisi Bakımından Hutbelerde Hadis Kullanımı”, *Bilimname*, XLI, 2020/1, 603-632.

Buhârî, Ebû 'Abdullâh Muḥammed b. İsmâ'îl. Şaḥîḥu'l-İmâm el-Buhârî el-musemmâ el-Câmi'u'l-Musnedu's-Şaḥîḥu'l-Muḥtaşar. Nşr. Muḥammed Zuheyr b. Nâsîr en-Nâsîr. Beyrut: Dâru Tavḳî'n-Necât, 1422.

Cüzcanî, Ebu Osman b. Said b. Mansur b. Şu'be, *et-Tefsîru min Süneni Said b. Mansur*, 1.Cil, Daru's-Samii li'n-Neşri ve't-Tevzi', 1417/1997.

Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, *Müsned*, 4.Cild, thk. Muhammed Abdulmuhsin, Mısır: Dâru Hicr 1999.

Ed-Dimeşki, Hayruddin b. Mahmud b. Muhammed, *el-A'lam*, 3.Cild, Daru'l-İlmi li'l-Melayin, 2002

El-Aynî, Ebû Muhammed (Ebü's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed, *Meğani'l-Ahyar fî Şerhi Esami Ricali Meani'l-Asar*, 1.Cild, Beyrut, Daru'l-Kütübü'l-İlmiye, 1427/2006.

El-Bağdadi, Ebu Zekeriya Yahya b. Main, *Tarihu İbn Main*, 1.Cild, Dimeşk, el-Me'mun-u li't-Türasil, tsz.

- El-Esbehani, İsmail b. Muhammed b. El-Fadl b. Ali, *Siyeru's-Selefi's-Salihin li İsmail b. Muhammed el-Esbehani*, 1. Cild, Riyad, Daru'r-Rayeti li'n-Neşri ve't-Tevzi', tsz.
- El-Eseri, Ekrem b. Muhammed Ziyadetü'l Faluci, *el-Mu'cemü's-Sağir li Rivayeti'l-İmam İbn Cerir et-Taberi*, 1.Cild, Ürdün, ed-Daru'l-Eseriye, tsz.
- El-Mağravi, Ebu Sehl Muhammed b. Abdurrahman, *Mevsüatü Mevakıfi's-Selefi'l-Akideti ve'l-Menheci ve't-Terbiye*, 3. Cild, Kahire, Mektebetü'l-İslamiye li'n-Neşri ve't-Tevzi', tsz.
- El-Mizzî, Ebü'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdirrahmân b. Yûsuf, *Tehzibü'l-Kemal fi Esmâ'r-Rical*, 2, 22, 30, 34. Cild, Beyrut, Müessesetü'r-Risale, 1400/1980.
- El-Ya'meri, İbrahim b. Ali b. Muhammed İbn Ferhun Burhanüddin, *ed-Dibacü'l-Mezheb fi Ma'rifeti A'yani Ulemai'l-Mezheb*, 2. Cild, Kahire, Daru't-Türasi li't-Tab'i ve'n-Neşr, tsz.
- Humeydi, Ebu Bekir b. Abdillâh b. Zübeyr, *Müsnedü'l-Humeydi*, 2. Cild, Dımeşk, Daru's-Sak, 1996.
- İbn Ebi Hatim, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, 4. Cild, Beyrut, Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, 1271/1952.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, *Takribü't-Tehzib*, 1.Cild, Suriye, Daru'r-Reşid, 1406/1986.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, *Ta'rifü Ehli't-Takdis bi Meratibi'l-Mevsufine bi't-Tedlis*, 1.Cild, Umman, Mektebetü'l-Menar, 1403/1983.
- İbn İraki, Ahmed b. Abdirrahim el-Kürdi, *El-Müde'llisin*, 1.Cild, Daru'l-Vefa, 1415/1995.
- İbn İshak, *Ahbaru Mekke fi Kadimi'd-Dehri ve Hadisihi*, 1. Cild, Beyrut, Daru'l-Hadar, 1414.
- İbn Manzur, Ebu'l-Fazl Cemalüddin Muhammed b. Mükerrerem b. Ali el-Ensari er-Rüveyfii, *Muhtasar Tarihi Dımeşk Li'bni Asakir*, 29. Cild, Dımeşk, Daru'l-Fikr li't-Tabaati ve't-Tevzi'i ve'n-Neşr, 1984.

- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî, *et-Tabakatü'l-Kübra*, 6. Cild, Beyrut, Daru's-Sadr, 1968.
- İbn Şahin, Ebû Hafs Ömer b. Ahmed b. Osmân el-Bağdâdî, *Tarihu Esmâi's-Sikat*, 1. Cild, Kuveyt, Daru's-Selefiye, 1404/1984.
- İshak b. Rahuye, *Müsned-i İshak b. Rahuye*, 1. Cild, Medine, Mektebetü'l-İman, 1991.
- Komisyon, *Mevsuatü Akvali Ebi'l-Hasen ed-Darakutni fi Ricali'l-Hadisi ve İlelihi*, 1. Cild, Beyrut, Alemü'l-Kütübi li'n-Neşri ve't-Tevzi', 2001.
- Müslim, *Sahih*, Fi Fadli'l-Hacci ve'l-Umrati ve Yevmü'l-Arefe, 79.
- Suyuti, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî, *Esmâü'l-Müdekkisin*, 1. Cild, Beyrut, Daru'l-Ceyl, tsz.
- Suyuti, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî, *Husnü'l-Muhadara fi Tarihi Mısır ve'l-Kahira*, 1.Cild, Mısır, Daru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1387/1967.
- Tirmizi, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre (Yezîd), *el-Camiu'l-Kebir, Sünen-i Tirmizi*, 4. Cild, Beyrut, Daru'l-Ğarbi'l-İslami, 1998.
- Yatkın, Nihat, *Hadisi Anlamada Yöntem*, İstanbul, Seçil Ofset Matbaacılık, 2013.
- Zehebi, Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed b. Osmân b. Kaymâz, *Mizanü'l-İ'tidal fi Nakdi'r-Rical*, 1. Cild, Beyrut, Daru'l-Ma'rifeti li't-Tabaati ve'n-Neşr, 1382/1963.
- Zehebi, Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed b. Osmân b. Kaymâz, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, 2. Cild, Beyrut, Müessesetü'r-Risale, 1405/1985.
- Zehebi, Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed b. Osmân b. Kaymâz, *Tarihu'l-İslam ve Vefiyyatü'l-Meşahir ve'l-A'lam*, 3. Cild, Beyrut, Daru'l-Ğarbi'l-İslami, 2003.